

[nová] Čeština
doma
& ve světě

2 2012

Nová čeština doma a ve světě

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
2/2012

Redakce:

Vedoucí redaktorka – Mgr. Kateřina Romaševská
Výkonná redaktorka – Mgr. Katarzyna Vaculová
Členové redakce – Mgr. Adriana Filas, Mgr. Oleksandr Sukhanek,
Mgr. Maria Simeunovich-Skvortsova
Korektorky – Mgr. Barbora Klímová, Michaela Vitoslavská

Adresa redakce:

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií FF UK
nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Tel. (+420) 221 619 347, E-mail: ncds@ff.cuni.cz

Objednávky vyřizuje:

Vydavatelství Filozofické fakulty UK v Praze,
náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: books@ff.cuni.cz

Grafická úprava, obálka & sazba: Studio Lacerta (www.sazba.cz)

Obsah

Úvodní slovo	9
Recenze / Čeština očima sociolingvistiky	
Maria Simeunovich-Skvortsova Humar, Marjeta – Žagar Karer, Mojca (eds.) (2010): <i>Nacionalni jeziki v visokem šolstvu / National Languages in Higher Education</i> Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.	15
Marian Sloboda Radostný, Lukáš – Titěrová, Kristýna – Hlavničková, Petra – Moree, Dana – Nosálová, Barbora – Brychnáčová, Irena (2011): <i>Žáci s odlišným mateřským jazykem v českých školách</i> Praha: META, o. s. – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů.	20
Richard Vacula Svobodová, Jana et al. (2011): <i>Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci</i> Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta.	26
Články / Čeština očima sociolingvistiky	
Alena Čermáková <i>Podstata, vznik a fungování normy (nejen) spisovného jazyka z pohledu vybraných teorií kvalitativní sociolingvistiky</i>	35
Gabriela Gańczarczyk <i>Co Poláky láká v české kultuře aneb Jak může výuka reálií posilovat stereotypy</i>	48

Eliška Luhanová <i>Italská komunita s Čechy a češtinou v Praze</i> (<i>Provázanost socioekonomické situace a užívání češtiny</i>)	56
Katarzyna Vaculová <i>Poláci v Praze ve vztahu k majoritnímu jazyku</i>	65
James Wilson <i>O jazykové akomodaci moravských a slezských studentů žijících v Praze</i>	77
Eliška Zaepernicková <i>Jazykový portrét aneb Vyjádření lingvistického repertoáru beze slov</i>	97
O autorech tohoto čísla	107

Co Poláky láká v české kultuře aneb Jak může výuka reálií posilovat stereotypy

GABRIELA GAŃCZARCYK

Abstrakt: Již několik let je zájem Poláků o českou kulturu velmi silný a neslábne. Čeština se vyučuje na většině polských univerzit a také v řadě jazykových škol. Přestože je úroveň jazykové výuky většinou dostačující, poměrně často se stává, že absolventi bohemistiky se nemí nenuceně a přirozeně pohybovat v české společnosti. Jednou z možných příčin je nepochopení českých reálií, jejichž výuka je velmi často založená na stereotypních představách. V článku jsou popsány dva základní obrazy české kultury přítomné v Polsku. Oba jsou založeny na (protichůdných) stereotypech. První z nich - „lidový“ - je snadno odhalitelný a druhý, novější, je pečlivě pěstovaný stereotyp Čechů jako národa mírumilovných intelektuálů. Teprve analýza obou těchto představ a poukázání na jejich kořeny poskytne učitelům reálií možnost uvědomělé práce se stereotypy, jejich překonávání a odbourávání.

Klíčová slova: stereotypy, výuka českých reálií, polsko-české vztahy, kultura objektivní, vnější realie

Abstract: For several years the interest of Poles in Czech culture is very strong and does not weaken. Czech is taught in most Polish universities and also in a number of language schools. Although the level of language instruction is usually sufficient, it quite often happens that graduates of Czech studies are unable to casually and naturally live in Czech society. One possible cause is misunderstanding of the Czech life, because their teaching is very often based on stereotyped notions. The article describes two basic forms of presenting Czech culture in Poland. Both are based on the (conflicting) stereotypes - the first of them - “popular” - is easily guessable, and the second, more recent, is a carefully cultivated stereotype of Czechs as a nation of peace loving intellectuals. And only analysis of both of these ideas and refer to their roots gives teachers the possibility of working with stereotypes and overcoming their degradation.

Keywords: Stereotypes, teaching about Czech culture, Polish-Czech relations, culture objective, external Czech culture

Ještě před pár lety si málokdo v České republice uvědomoval, že na sever od českých hranic pomalu ale jistě vyrůstá početná populace čechofilů. V mnoha případech se tento zájem o českou kulturu přímo přenesl i na zájem o český jazyk. Ten se vyučuje na všech polských univerzitách, většinou v rámci české filologie, nebo alespoň jako specializace slovanské filologie. A i na těch několika univerzitách, kde samostatný obor neexistuje, je vždy

možné navštevovat přinejmenším kurz českého jazyka. Také početné jazykové školy nabízejí kurzy češtiny a nestěžují si na nedostatek zájemců.

Zájem o studium jazyka u sousedů není příčinou, ale spíš důsledkem celkové záliby, jakou mají Poláci v české kultuře. Ta je však jen součástí jazykové výuky. V případě polských studentů je obzvlášť důležité klást důraz na realie, aby nedocházelo ke svéráznému pěstování vžitých stereotypů. Správný výklad realii je také jedinou cestou k tomu, aby se budoucí zájemci o češtinu neocitali v rozpacích, že sice jsou schopni komunikovat v češtině na velmi dobré úrovni, pro plnohodnotnou komunikaci s rodilými mluvčími to však nestačí.

Nechci tím říci, že se Poláci české realie neučí. Naopak, během univerzitního studia češtiny musí každý student absolvovat alespoň jeden kurz českých realii nebo kultury. Jde však o obsah oné výuky, která se často omezuje na české dějiny, literaturu a základní seznámení se sociálním a ekonomicko-politickým složením společnosti. Takové pojetí realii označily slovenské badatelky Katarína Klimová a Veronika Sliáčanová jako kulturu objektivní (2008: 126). Tomuto popisu téměř přesně odpovídá obsah populárních skript k výuce realii vydaných Univerzitou Karlovou. Jedná se o učebnice *Texty pro zahraniční studenty k výuce realii H. Marešové* (2000) a *Co chcete vědět o České republice J. Cvejnové* (2008). Poměrně obsáhlé pasáže zabývající se realii najdeme také v jazykové učebnici *Čeština pro středně a více pokročilé* (Bischofová a kol. 1999). Všechny učebnice realii se soustřeďují na dějiny a kulturu, okrajově se vyskytuje geografie, obyvatelstvo a ekonomika, příležitostně politický systém a jazyk.

Obsahu učebnic v drtivé většině případů odpovídá i program výuky realii na univerzitě, a tak se absolventi bohemistiky většinou docela dobře orientují v českých dějinách, kultuře, zejména té vysoké, vědí i něco o českém zeměpise, ekonomice a struktuře společnosti. Jejich znalosti tedy přesně odpovídají rozsahu zmiňované objektivní kultury. Nicméně, jak uvádějí autorky výše zmíněné stati, v posledních letech se trendy ve výuce realii změnila a vzhledem k sílícím tendencím upřednostňovat komunikační kompetence založené na interkulturních principech, měl by důraz ve výuce realii směřovat spíše ke znalostem a dovednostem z oblasti subjektivní kultury. K těm patří méně viditelné aspekty kultury v širším smyslu, ke kterým můžeme přiřadit psychologickou charakteristiku členů dané společnosti, jejich způsob uvažování, typické postoje a způsoby chování, schémata konání. Dá se tedy říci, že se jedná o osvojení si hlubokých struktur neboli kognitivních mechanismů, které podmiňují jednání jednotlivce a zůstávají skryté za slovy (Klimová – Sliáčanová 2008: 126).

Pro polské studenty může být jednou z klíčových úloh pochopení rozdílu mezi způsobem uvažování malých a velkých národů. Poláci jsou totiž zvyklí uvažovat z pozice velkého národa, zatímco Češi se považují za národ malý a tato skutečnost se silně promítá do vzájemného vnímání obou národů. Jak poznamenává Jan Průcha ve své práci *Interkulturní psychologie*, „příslušníci malých národů (podle počtu obyvatel) pociťují větší míru ohrožení existence a samostatnosti svého národa než příslušníci velkých národů, a proto chovají k velkým národům méně pozitivní postoje“ (Průcha 2004: 175). Jak autor dále podotýká, běžným jevem ve vzájemném posuzování mezi velkými a malými národy jsou asymetrické postoje, na které nemá vliv ani jazyková příbuznost. Základními ukazateli při posuzování těchto vztahů je sympatie k určitým národům a arogance vůči jiným národům. Pokud se podíváme na škálu sympatie, příslušníci malých národů zásadně přisuzují větší sympatie národům ze stejné skupiny, naopak velké národy také cítí větší přízeň k malým národům (tamtéž: 175–176).

Vezmeme-li v úvahu výše uvedená fakta, přestane nás udivovat obrovský rozdíl ve výsledcích průzkumů veřejného mínění, kde Češi v polském žebříčku již několik let vedou,¹ aniž by tuto míru přízně opětovali.² Tímto se dostáváme ke stěžejnímu problému, u jehož základů je právě asymetričnost mezi znalostmi z oblasti kultury objektivní a subjektivní. Nedostatečné porozumění subjektivní české kultuře, potažmo české komunikační kultuře, která zahrnuje jak hodnoty, tak celou řadu komunikačních zvyků, např. typické formy komunikačních interakcí, jako jsou třeba gestikulace, organizace práce, zdvořilost při vyjadřování nebo humor (Klimová – Sliachanová 2008: 127), může vést, a často vede, k vnímání české kultury skrz stereotypy.

Polský obraz Čecha je tvořen dvěma základními přístupy k vnímání souseda, které jsou vůči sobě v protikladu – první a mnohem obecnější přístup reprezentuje svérázná smršť představ pramenících z historie, souvisejících s postavou Haškova Švejka. Druhá část obrazu je intelektuálním

- 1 Nejlépe to dokládá tabulka 2. uvedená v Hlášení z výzkumu „Stosunek Polaków do innych narodów“ (dostupná na http://www.bezupzedzen.org/doc/stosunek_polakow_do_innych_narodow.pdf; přístup 29. 9. 2012), kde je přesně vidět, jak od roku 1993 sympatie k Čechům nepřetržitě narůstá, a naopak klesá přízeň k velkým národům, které po roce 1989 přestaly být nedostupnými vzdálenými sousedy, po kontaktu s nimiž Poláci jen toužili.
- 2 České průzkumy veřejného mínění se zabývají jen sympatií k národnostním skupinám žijícím na území ČR. Tam si Poláci vedou docela dobře a už několik let se drží na třetím místě, po samotných Čechích a Slovácích (údaje podle http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101271s_ov120413.pdf; přístup 29. 9. 2012). Neodrážá se to však, jako v případě Poláků, ve zvýšeném zájmu o polskou kulturu.

protikladem části první, zvláštním anti-stereotypem, jenž má svůj počátek v neoficiální polské kultuře osmdesátých let 20. století a je dodnes živý, například v tvorbě Mariusze Szczygieła a prakticky do písmene odráží obsah hodin české kultury vyučované v rámci reálií.

První věcí, která se průměrnému Polákovi vybavuje, když je tázán na Česko, je čeština, která mu zní jako jazyk dětí a je zdrojem mnoha žertů. A tak Poláci tvrdí, že *šmatička na patičku* česky znamená deštník, a *dachový obsraněc* je běžné české pojmenování holuba. Více podobných vtipů lze najít v polské nonsensopedii pod heslem český jazyk.³ Přesvědčení o zábavnosti češtiny je mezi Poláky poměrně rozšířené, naštěstí většinou jen mezi těmi, kteří s češtinou nebyli v přímém kontaktu, protože právě pro ně zní mnohá česká slova jako deminutiva, a proto vnímají češtinu jako jazyk dětí. Nicméně přístup k češtině má značný vliv na obraz Čecha, který je v lidovém povědomí stejný jako jeho jazyk – je to šprýmař, který využije každé příležitosti, aby si z vás vystřelil. Jak jinak by se ale měl chovat člověk, který v každodenní komunikaci používá deminutiva, a to i k řešení vážných věcí?

Na utváření polského stereotypu Čecha, jehož ozvěny přezívají dodnes, měla velký vliv česká sympatie vůči Rusům, se kterou se Poláci v 19. století setkali na území Haliče. Porozumění však nebylo možné, protože ve stejné době bylo Rusko pro Poláky nepřitelem a okupantem. Proto si také český panslavismus nejen nezískal na polském území zastánce, ale dokonce byl považován za druh nepřijatelné kolaborace s nepřitelem. V takovém duchu byli též vnímáni čeští úředníci, kteří v 19. století přicházeli do Haliče (Kroh 2002: 8).

Ještě více se to zkomplikovalo během první světové války, kdy byly cíle Poláků a Čechů naprosto protichůdné – Poláci kolem Piłsudského si přáli nezdar Ruska, kdežto Češi dezertovali z rakousko-uherské armády a organizovali v Rusku československé legie. Pro Poláky to byl jen další důkaz špatné povahy jižních sousedů. Pokud k tomu přidáme ještě velmi silné přesvědčení Poláků o pasivitě českých sousedů během fašistické okupace,⁴ vynoří se nám obraz konformisty, oportunisty a zbabělce (Bielec 2008: 119).

3 Více na http://nonsensopedia.wikia.com/wiki/J%C4%99zyk_czeski; přístup 29. 9. 2012. Je také vhodné poznamenat, že českou mutací Nonsensopedie je Necyklopedie.

4 Informace o českém odboji během druhé světové války se v polských učebnicích dějin téměř nevyskytují, a pokud ano, týkají se atentátu na Reinharda Heydricha. Celkově je však český odboj terčem žertů a výsměchu. Příkladem je vtip o polských a českých členech odboje, kteří si po válce vyprávějí zážitky. Poláci se vytahují, kolik vlaků zničili, kolik nacistů popravili atd., a Češi jim na to odpovídají, že oni tohle nedělali, protože v Česku byly všechny takové aktivity zakázané.

O nic lepší to nebylo v období komunismu, kdy se do polského povědomí o české kultuře dostaly dechovky, známí byli Helena Vondráčková a Karel Gott, což jen potvrzovalo obraz české kultury jako jevu neintelektuálního a vhodného spíše pro osoby s nevytříbeným vkusem. Není tedy divu, že se Mládkova píseň Jožin z bažin stala před pár lety v Polsku absolutním hitem. Nešlo přitom o kvalitu hudby, ale o to, že Jožin byl perfektním ztělesněním stereotypních představ nejen o české hudbě, ale celkově o české kultuře, pro kterou je šaškování základním principem. Pokud k tomu přidáme ještě Formanovy filmy Hoří, má panenka nebo Lásky jedné plavovlásky a řadu komedií z období normalizace, nebude obtížné pochopit, proč je pro obyčejné Poláky česká kinematografie synonymem pro lehké a zábavné rozptýlení.

Mnoho věrných obdivovatelů mají v Polsku i současní filmoví režiséři, čemuž nasvědčuje jak počet filmů, které se dostávají do distribuce, tak počet filmových přehlídek, jež seznamují milovníky filmové tvorby nejen s novinkami, ale i s méně známou českou filmovou klasikou. Mezi takovými festivaly bezesporu vyniká Kino na hranici, které do česko-polského pohraničí každoročně přitahuje stovky „filmožroutů“ a čechofilů.

Těžko popíratelným jevem je však i skutečnost, že mezi českými filmy, které se dostaly do distribuce v polských kinech, nenajdeme snímky vážné a smutné. Ty pro Poláky moc atraktivní nejsou, protože jejich domácí filmová tvorba je jich plná. Příkladem, který tuto skutečnost nejlépe ilustruje, je příběh filmu Protektor od Marka Najbrta, který sice vyhrál filmový festival v Krakově, ale do distribuce se nedostal – pro polské publikum nebyl dost zábavný a nikdo z distributorů si netroufl snímek uvést do polských kin. Výjimkou byli snad jen Karamazovi od Petra Zelenky, tam se však nejednalo tolik o samotný film, jako o osobu režiséra, který je v Polsku od uvedení Knoflíkářů doslova celebritou.⁵

Pokud se podíváme na literaturu, je pro Poláky nejvýznamnějším českým literárním hrdinou Josef Švejk. Haškovy Osudy dobrého vojáka Švejka byly do polštiny přeloženy hned třikrát.⁶ Dlouhá léta však byl je-

5 Dokonce i proslulý dokument Český sen byl propagován plakáty s velkým nápisem Nový film Petra Zelenky. Až nad tím bylo menšími písmeny dopsáno: ... to není. Proto také byli Karamazovi jedinou českou ne-komedií uvedenou za poslední léta v polských kinech (Poláček 2012: 22).

6 Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války byly do polštiny přeloženy celkem třikrát: Pawłem Hulkou-Laskowským jako *Przygody dobrego wojaka Szejka podczas wojny światowej* (1931), Józefem Waczkómem jako *Dole i niedole dzielnego żołnierza Szej-*

diný dostupný překlad ten nejstarší, není tedy divu, že právě ten měl největší vliv na vytváření stereotypu Čecha. Ve zmíněném překladu je Švejk geniální idiot a zároveň vojín-dobrák, pro kterého je světová válka arénou různých více nebo méně zábavných patálií. Poláci, pro které obě světové války znamenaly celonárodní trauma, neuměli Čechům tento přístup odpustit a hleděli na ně jako na zbabělce, kteří nejen nebojují, ale navíc jen „kecají u piva“. Navíc jsou to maloměšťáci (což je pro Poláky hlásící se ke šlechtickým tradicím velmi silná nadávka) nebo sedláci, obratní a lakomí zároveň. Nevyznačují se sice tak bravurní fantazií jako Poláci, ale jsou solidní a cení si svého rodinného a celoživotního klidu. Negativní stránka stereotypu nadto zdůrazňovala českou pasivitu a také zákeřnost a sklony k podvádění (Chrzanowski 1979: 226–232).

U druhé cesty tvořící obraz české kultury už nebylo tak samozřejmé, že se jedná o stereotyp. Sofistikovanější příjemci kultury byli totiž docela dobře obeznámeni s díly českých autorů – česká filmová nová vlna pro ně nekončila komediemi a literatura Švejkem. Už od sedmdesátých let se do polštiny hojně překládala i soudobá literární tvorba, autoři jako Josef Škvorecký, Vladimír Páral, Bohumil Hrabal nebo Milan Kundera však zvláštní místo ve čtenářském panteonu získali až v letech osmdesátých. Zejména poslední dva, kteří tak jako Václav Havel a Karel Kryl svou tvorbou vyvraceli výše popsany stereotyp. Jak píše ve své stati Dorota Bielec, Havlova „moc bezmocných“ a „život v pravdě“ se svým odmítavým postojem vůči slepému poslouchání rozkazů v osmdesátých letech jeví jako přímé protiklady švejkovství. Dokonce ani Hrabal se mnohým čtenářům nejevil jako Haškův nástupce. Hrdinové jeho příběhů sice sedí v hospodách a vyprávějí historiky, ne všechny ty příběhy se však směly objevit ve veřejném diskursu. Nebyly totiž dost optimistické, aby reprezentovaly socialistický program. A navíc se v nich objevují normalizační sklepy a kotelny, ve kterých pracují ještě nedávno zbožňovaní intelektuálové. Ani Kunderovo dílo, ve kterém poukazuje na lidskou tělesnost (což je tabu jak v tradiční měšťanské kultuře, tak v socialismu) a také na slepý osud, který vládne lidskému životu a dějinám, nebylo vládou vítané. Perfektním doplněním anti-stereotypu byl český „básník s kytarou“ Karel Kryl, jehož protestsongy byly v osmdesátých letech velmi populární i v Polsku (Bielec 2008: 120–131).

ka (1991) a naposledy v roce 2009 Antonim Krohem pod názvem *Losy dobrego żołnierza Szwejka czasu wojny światowej*. Nejlépe známý je první překlad, který sice představil Švejka jako geniálního idiota, ale bohužel z něj také udělal vojína-dobráka, protože už samotný překlad slova voják výrazem „wojak“ měl v polštině výrazně ironický nádech.

Díla těchto autorů se hojně objevovala v polském samizdatu osmdesátých let a vytvářela mezi intelektuály úplně nový obraz české kultury. Anti-švejkovství, anti-měšťanství a anti-dechovka představované jako principy české kultury měly vliv na celé generace Poláků, pro které se Česko stalo intelektuální zemí zaslíbenou. Tento pocit ještě zesílil v roce 1989, kdy se prezidentem stal obdivovaný Václav Havel. Pokud k tomu přidáme vyřazení otázek víry a náboženství z veřejného života, což řada Poláků obdivuje, bude se Česko mnohým jevit jako ráj na zemi. Tento intelektuální přístup k české kultuře je dodnes velmi živý a posilovaný například v textech Mariusze Szczygiela, který se nebrání nálepce odborníka na českou duši.

V Polsku je však obtížné narazit na popis české kultury, který by se nachezlel mezi dvěma výše uvedenými a svým způsobem krajními přístupy. Přestože obzvláště druhý z nich je lákavý svým lichocením, i on je zkreslený. Bohužel právě ten je dnes dominantní a tvoří rámec, podle kterého se na polských univerzitách vyučují realie. Vedlo to k tomu, že pro většinu Poláků bylo před pár lety absolutně nepochopitelné, že málokdo z Čechů znal tvorbu Milana Kundery. Skutečnost, že Kundera nesouhlasil s vydáním zbožňované Nesnesitelné lehkosti bytí v Česku, byla pro milovníky české kultury tak nepravděpodobná, že ji často považovali za žert nebo další mystifikaci, v každém případě něco mezi Járou Cimrmanem a Zelenkovým Rokem dábla. S velkou skepsí se setkávalo také tvrzení, že Hrabalova tvorba má víc obdivovatelů a zastánců v Polsku než v Česku. Stejně těžko pochopitelná je pro mnohé čechofilky skutečnost, že v ČR žijí i katolíci, že Zelenka není zbožňovaným a veřejně uctívaným exportním umělcem a českou kinematografii netvoří jen inteligentní komedie, které i o těžkých a smutných věcech pojednávají s humorem.

Proto se také ve chvíli, kdy je naším úkolem vyučovat v Polsku české realie a kdy chceme představit českou kulturu jako jev komplexní a složitý, může stát, že polští studenti nepochopí, co se jim snažíme sdělit. Přesvědčení o hluboké znalosti české kultury je velmi silné a těžko se s ním bojuje. Proto je u výuky reálií nutné věnovat zvláštní pozornost kladným stereotypům, které jsou v drtivé většině případů základem znalosti české kultury. Protože teprve jejich odhalení nám dovolí s nimi pracovat, poukázat na ně studentům a nakonec je překonat a odbourat. Aby však toto bylo možné, je nutné v Polsku do programu výuky českých reálií zavést změny. Dokud bude důraz kladen na oficiální českou kulturu, nebude tu šance na změnu a Čech bude v polských očích dobrosrdečným intelektuálem, který stejně jako Hrabalovi hrdinové sedí v hospodě, pije pivo a jezdí na chalupu

krmit kočky. Nikdo však nepochopí, jak vznikl fenomén chalup, proč se oběd jí v pravé poledne v závodní kantýně nebo nejbližší restauraci a proč na úřadech či u lékaře v pátek odpoledne téměř nic nezařídíme, ani proč se v tu dobu nedovoláme na pracovní číslo našeho dobrého známého. K tomu je totiž nutná znalost nejen politických dějin a literatury, ale především mentality a typických způsobů uvažování o sobě i okolním světě. Teprve až tyto prvky zařadíme do výuky reálií, budeme schopni poukázat na nuance skryté doposud mezi řádky, díky čemuž budou naši studenti schopni bez větších problémů spolupracovat s Čechy nebo dokonce fungovat v české společnosti.

Bibliografie:

- Bielec, D. (2008): Czeszy autorzy w polskim drugim obiegu a polsko-czeskie stereotypy, *Bohemistyka*, 1-4, s. 116-136.
- Bischofová, J. a kol. (1999): *Čeština pro středně a více pokročilé* [1997]. Praha: Karolinum.
- Cvejnová, J. (2008): *Co chcete vědět o České republice*. Praha: Karolinum.
- Chrzanowski, T. (1979): Obraz brata Czecha w sercu brata Lecha, *Spotkania. Niezależne pismo młodych katolików* 8, s. 226-232.
- Klimová, K. - Sliachanová, V. (2008): Kultura - most či bariéra vzájomnej komunikácie? Reflexia dvoch románskych kultúr na Slovensku, in: Balcarová, I. - Soukup, J. (eds.), *Cizí jazyk v kontextu multikulturní Evropy. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně*, s. 126-131.
- Kroh, A. (2002): *O Szwajtku i o nas*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Marešová, H. (2000): *Texty pro zahraniční studenty k výuce reálií*. Praha: Karolinum.
- Poláček, T. (2012): Polsko nám chce vyhlásit válku (a hned se vzdát), *Magazín Dnes, čtvrteční příloha MF Dnes*, 7. 6. 2012, s. 22-27.
- Průcha, J. (2004): *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál.